

ANTROPOLOŠKA MISEL KOPRSKEGA POLIHISTORJA GIAN RINALDA CARLIJA

Zmago ŠMITEK

prof. dr., Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, FF, Univerza v Ljubljani,
SI-1000 Ljubljana, Zavetiška 5

prof. dr., Dipartimento di etnologia della Facoltà di Filosofia, Università di Lubiana,
SI-1000 Ljubljana, Zavetiška 5

IZVLEČEK

Ustvarjalni opus koprskega polihistorja Gian Rinaldija Carlia vsebuje med drugim tudi obsežno antropološko delo Lettere americane. Prvič je bilo objavljeno leta 1780 in je doživelo več dopolnjenih ponatisov in prevodov. V tem epistolarnem spisu je Carli obravnaval stare ameriške kulture in se navduševal zlasti nad dosežki Inkov in Aztekov. Nasprotujoč teorijam Buffona in De Pauwa o rasni in kulturni manjvrednosti ameriških Indijancev, je reševal težavna vprašanja vplivov naravnega okolja, kulturnih sprememb, migracij in difuzije kulturnih elementov. Njegovi nazori o vrnitvi k "naravni" družbeni ureditvi, regulirani egalitarni ekonomiji in filantropskemu despotizmu so vidni že v njegovi filozofski pesnitvi Andropologia ossia della società e della felicità. Po širini tematike in strokovni poglobljenosti so Lettere americane pomembno antropološko delo tudi v mednarodnih okvirih. Carlijeve pristop in metodo primerjamo z deli dveh slovenskih razsvetljencev, filozofa Jakoba Štelina (Jacopo Stellini) in historiografa Antona Tomaza Linhartu.

Raziskave o pomenu 18. stoletja za izoblikovanje antropologije in etnologije v Sloveniji in Evropi so pokazale, da je šlo v idejnem pogledu za izredno razgibano razdobje z različnimi smermi mišljenja in različnimi pomenskimi poudarki. Znanstveni interes za daljna in eksotična ljudstva v obdobju razsvetljenstva vsekakor ni bil več namenjen le sam sebi, temveč je neposredno pripomogel h globljemu razumevanju evropskih kultur. Po eni strani je pri tem šlo za prepoznavanje "primitivnih" sestavin v preteklem in sodobnem "civiliziranem" svetu. Zgodnji poskus te vrste je bila že komparacija patra Noëla Alexandra o podobnosti kitajskih, grških in rimskih verskih obredov (*Conformité des cérémonies chinoises avec l'idolâtrie grecque et romaine*, 1700) in kasnejše, bolj znano delo francoskega jezuita Josepha

Françoisa Lafitauja o Irokezih (*Moeurs des sauvages Amériquains, comparées aux mœurs des premiers temps*, 1724), ki je vzporejalo Indijance s starimi Grki in Rimljani.¹ To je vodilo k sklepu o prvobitni povezanosti vseh kultur, saj naj bi bili prežitki "divjaštva" prisotni v vsakem evropskem narodu in državi.² Po drugi strani pa je šlo za vprašanje, zakaj in kako se neko ljudstvo ali narod *razlikuje* od drugega: ne le črnci od belcev, temveč tudi Judje od kristjanov, Španci od Francozov, slednji od Nemcev in ti od Angležev.³ Razlikovalni pristop je dobil na veljavi zlasti v času evropske "pomladi narodov", ko ga je spodbujal politični interes kulturne in državne osamosvojitve in se je konstituiral v smeri, ki jo označuje nemški izraz *Volkskunde*.

Na svoj način se je skušala znanstveno artikulirati tudi evropska fascinacija z nekaterimi domnevnimi dosežki neevropskih kultur. Tako so npr. v prvi polovici 18. stoletja z občudovanjem opisovali zlasti kulturo Kitajcev. Diderot je imenoval Konfucija za kitajskega Sokrata, Kitajci pa so veljali za najbolj omikano ljudstvo z najdaljšo in najbogatejšo tradicijo v materialnem, intelektualnem in etičnem smislu. Proti koncu 18. stoletja sta enako bleščečo vlogo prevzeli še Indija in zlasti stari Egipt.⁴ Z nekoliko drugačnimi poudarki pa je potekala tedanja evropska recepcija ameriških kultur.

Okoli leta 1760 je iz Buffonovega znanstvenega kroga prišla teza, okoli katere se je o Ameriki razplamtela široka debata. Za Buffona je bila Amerika geološko mlad in v več pogledih negostoljuben kontinent z vlažnim in nezdravim podnebjem.⁵ Posledica teh naravnih razmer naj bi bila tudi pomanjkanje "višje razvitih" živali, npr. sesalcev, po drugi strani pa obilje velikih reptilov in insektov. Pečat takšne ekološke manjvrednosti naj bi nosili tudi prvotni prebivalci Amerike: o njih je imel Buffon celo slabše mnenje kot o "divjakih" na drugih kontinentih. Živel naj bi v majhnih in razkropljenih skupinah nesposobni, da bi si pridobili oblast nad ozemljem, premagali geografske prepreke (npr. reke, morje...) in da bi si podredili živalski svet. Delovali so pač le kot najbolj razvite živali, ki pa niso bile sposobne narave niti podpirati niti izboljšati, narava pa jim je bila prej mačeha kot mati, saj je zatrla njihovo občutje ljubezni in slo po razmnoževanju. Psihofizična struktura Indijancev je bila po Buffonu šibkejša od evropske. Bili naj bi bolj občutljivi od belcev, a tudi bolj boječi, v duhovnem pogledu pa tudi manj živahni in manj dejavni.⁶

Kot nadaljevalec Buffonovih idej je o istih vprašanjih razpravljal nizozemski

- 1 Margaret T. Hodgen, *Early Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press 1971, 346.
- 2 Sergio Moravia, *Beobachtende Vernunft. Philosophie und Anthropologie in der Aufklärung*, Frankfurt am Main 1989, 208.
- 3 Ibid., 209.
- 4 Friedrich Andrae, China und das achtzehnte Jahrhundert, v: *Grundrisse und Bausteine zur Staats- und zur Geschichtslehre*, Berlin 1908, 166-167.
- 5 Prim. Buffon, *Histoire naturelle, générale et particulière*, Paris 1749.
- 6 Moravia, op. cit., 194.

kabinetni učenjak Cornelius de Pauw v svojem delu *Recherches philosophiques sur les Américains ou Mémoires intéressants pour servir à l'Histoire de l'Éspece Humaine* (Vol. 1-2, Berlin 1768-69) Ponovil je tipično razsvetljensko tezo, da je človek zunaj družbe ostal le žival in da pot v civilizacijo vodi prek pogodbe posameznikov, skupnega obdelovanja zemlje in institucije lastnine. Tudi Pauw je imel Indijance za kvalitativno nižja bitja od belega človeka. Prebivali naj bi bili v majhnih skupinah na nezdravem močvirnatem zemljišču, poraslem s strupenim rastlinjem in okuženem z velikimi insekti. Zato naj bi bili tudi sami bolehní, slabotni in posuroveli, pa tudi neobčutljivi, nezainteresirani in leni. Njihovo slabo telesno razvitost naj bi med drugim dokazovala tudi šibka poraščenost z dlako (npr. pomanjkanje brad). Od živali naj bi se praktično ločili le po tem, ker so uporabljali roke in obvladali govorico. Pauw je zatrjeval, da ti divjaki ne znajo povezati med seboj najpreprostejših idej in se ne morejo spomniti kar so počeli še prejšnji dan. Te značilnosti so bile po njegovem mnenju tako zakoreninjene v značaju Indijancev, da so postale nespremenljive. Buffonovo izhodišče je torej radikaliziral s tem, da je Indijance razglasil za nepopravljivo degenerirane. Njegovi nazori so imeli velik vpliv v zadnji tretjini 18. stoletja in tudi še pozneje.⁷ Nanj so se sklicevali celo Španci in pri njem iskali izgovor za svoje tutorstvo nad Indijanci in mestici v ameriških posestih. Pojavili pa so se tudi kritični odmevi posameznih njegovih sodobnikov, med katerimi so bili poleg Gian Rinalda Carlíja še Antoine-Joseph Pernety, Thomas Jefferson, Ferdinando Galiani in Paolo Frisi.⁸

Gian Rinaldu Carlíju je usoda namenila zveneči naslov *conte* že ob rojstvu v Kopru 11. aprila 1720 v družini grofa Rinalda Carlíja in Cecilije Imberti. To je tudi začrtalo njegovo življenjsko pot: šolal se je v prestižnem koprskem Plemiškem kolegiju (*Collegio dei Nobili*), nato v furlanskem mestecu Flambro pri opatu Giuseppu Biniju, leta 1738 pa je prispel v Padovo in se odločil za študij prava na tamkajšnji univerzi. Kmalu se je vključil v živahno kulturno in literarno življenje mesta, bil sprejet v akademsko družbo in začel objavljati svoje spise. Obseg njegovega zanimanja je bil izredno širok, kar pa za razdobje razsvetljenstva ni bilo tako nenavadno: poleg antropologije, etnologije, filozofije, ekonomike, zgodovine in arheologije so ga zanimali tudi klasični jeziki, književnost, gledališče in glasba, pa še naravoslovne znanosti ter matematika in geometrija. Leta 1745 je užival že takšen sloves, da je dobil službo v Benetkah na katedri navtičnih in astronomskih ved in postal glavni svetovalec v tamkajšnjem *Arsenalu*. Poročil se je z beneško nevesto Paolino Rubbi in se po njej tudi imenoval grof Carli-Rubbi. Po prezgodnji soproginí smrti, ki mu je zapustila potomca Agostina, se je vrnil nazaj v Istro. Leta 1751 se je drugič poročil z Anno Mario Lafranchi iz Siene, nato pa se selil v Milano, Piso in Lucco. Iz Toskane se je leta 1758 moral vrniti v Benetke, da bi rešil

7 Ibid., 195.

8 Ibid., 196.

položaj v delavnici volne, ki jo je zapustila njegova prva žena. Manufakturo je premestil v Cereji pri Kopru, vendar je zaradi vrste nesrečnih naključij propadla in mu prinesla gmotno izgubo. Spet se je odpravil v Italijo in se ustalil v Milanu, kjer je dobil službo vodje vrhovnega ekonomsko-trgovskega sveta in izvajal politiko tedanjega dunajskega dvora. Zaradi bolezní se je moral pozneje odpovedati službi in materialnemu blagostanju, ki mu jo je prinašala, vendar je v milanskem obdobju nastala serija njegovih pomembnih znanstvenih del.⁹

Carlijev spis *Lettere americane* je nastal kot plod njegovega dopisovanja z bratrancem Gravisijem med majem 1777 in septembrom 1779. Stik s sorodnikom mu je bil v spodbudo pri študiju in pisanju, pomembne pa so mu bile tudi Gravisijeve kritične pripombe. Študij literature (zlasti Pauwa in Robertsona) je bil zamudnejši in napornejši kot je pričakoval. Ko je delo vendarle pripeljal do konca, je obsegalo 55 pisem. Prvič je bilo natisnjeno leta 1780 v Firencah v *Magazzino Letterario*, isto leto tudi v knjižni izdaji (Firence, Vol. 1-2), v dopolnjeni in popravljeni izdaji pa v Cremoni 1781-83 in naposled še v XI.-XIV. zvezku Zbranih del (Milano 1785-86).¹⁰ V njem je Carli nastopil proti Buffonovi in Pauwovi tezi, da so ameriški Indijanci telesno in duševno šibki in da niso bili sposobni doseči civilizacije. S primerom nadpovprečno visokih Patagoncev je dokazoval nasprotno, najmanj sprejemljiv od vseh Pauwovih argumentov pa je bil zanj tisti, ki je povezoval pomanjkanje telesne poraščenosti pri Indijancih z njihovo domnevno fizično in spolno nezrelostjo.¹¹ Hvalil je politično ureditev stare inkovske države, premišljeni sistem inkovske ekonomije in filantropsko usmeritev tedanje teokracije. Trdil je, da so stari Peruanci spontano izoblikovali družbeni ustroj, ki je zadovoljeval vse njihove življenjske potrebe, česar ni bil sposoben izpeljati nihče drug na svetu. Spraševal se je tudi o podobnosti šeg in navad pri ameriških ljudstvih s tistimi v antičnih mediteranskih kulturah. Podpiral je hipotezo o obstoju Atlantide, kontinenta, ki naj bi se kasneje pogreznil v ocean. Ta naj bi bil vezni člen, sposoben razložiti kulturno sorodstvo med Evropo in Ameriko. Od tod naj bi bil naseljen stari Egipt, Španija in celo Italija in od tod naj bi izviralo znanje astronomije.

V Carlijevem opisu odličnosti inkovske državne ureditve se zrcalijo njegova lastna prepričanja in vizije, ter seveda aktualne politične razmere v domovini. Tako je npr. primerjal red in pravico v inkovskem imperiju s politično filozofijo cesarice Marije Terezije, katere podložnik je bil med bivanjem v Milanu, središču takratne avstrijske Lombardije. V njegovih *Ameriških pismih* pa je mogoče zaznati

9 Elio Aphi, Carli, Gian Rinaldo, v: *Dizionario biografico degli Italiani*, Vol. 20, Roma 1977, 165-166; Ivan Markovič, Zgodovinska osebnost - Gian Rinaldo Carli, *Primorska srečanja* št. 148, (1993) 566-567.

10 *Delle opere del signor commendatore don Gianrinaldo conte Carli*, Vol. I.-XIX, Milano 1784-1787 (v nadaljevanju *Opere*).

11 *Lettere americane*, *Opere* XII., 36-41.

tudi nostalgijo po drugačni, egalitarni in mirni družbi z regulirano ekonomijo, katere podlaga bi bil filantropski in paternalistični despotizem. Svoje politično-filozofske ideale je sam označil za sanje in najbrž ni verjel v njihovo uresničitev. Zanimivo pa je - in to je opazil že Elio Apih -, da Carli ni kazal zanimanja za socialni položaj njemu bližnjih slovenskih "barbarov", ki so naseljevali zaledje Kopra, ampak se je do njih opredeljeval s piedestala svojega etničnega porekla in plemiškega stanu. Enakost med "ljudstvom" je zagovarjal le do te mere, ko so bile zadovoljene osnovne življenjske potrebe. Zato pa bi po njegovem morala obstajati tudi oblast, ki bi ljudi trdno držala na povodcih. Menil je, da pohlep po dobrinah ni merilo človeške civiliziranosti: če bi bilo tako, bi bili stari Perzijci bolj kultivirani od Špartancev, kakor jih je opisoval Likurg. In po isti logiki so se tudi kolonialni Španci med osvajanjem Amerike izkazali za nekakšne "Perzijce" zaradi svojega pohlepa po zlatu. Carli je napravil tudi primerjavo špartanskega družbenega in upravnega sistema z inkovskim in ugotovil, da sta si bila v nečem nasprotna: prvi je skušal osrečiti posameznika tako, da je poskrbel najprej za skupno dobrobit, inkovski način pa je zagotavljal srečno družbo prav prek zadovoljitve potreb *posameznikov*.

Carli je hvalil teokracijo pri Inkih in Aztekih in jo vzporedil s podobnimi družbenimi ustroji pri Egipčanih, Kitajcih in Tibetancih, čeprav globlje v primerjavo s temi kulturami ni segel, kljub obilici podatkov, ki so mu bili na voljo. Občudoval je inkovsko piramidalno strukturo oblasti, ki je bdela nad distribucijo dobrin tako, da je bil preskrbljen vsak posameznik, z jasnimi in strogimi kazenskimi predpisi pa je že vnaprej preprečevala prestopništvo. V primerjavi z Inki je imel Azteke za nekoliko nižje razvite, zaradi bestialnosti njihovih verskih obredov. Azteško državo je cenil nižje tudi zaradi njenega priznavanja osebne lastnine, medtem ko so Inki uspeli zasebno posest zmanjšati na minimum. Pri tem je namenoma prezrl pomen mehiškega (majevskega) znanja pisave in se je navduševal nad inkovskimi *quipuji*, ki pa so bili v bistvu le mnemotehnični pripomočki.

Ob vsem tem se je zastavljalo vprašanje o odnosu med divjaštvom, barbarstvom in despotizmom. Carli se ni strinjal z univerzalnimi shemami, po katerih naj bi bilo divjaštvo značilno za Ameriko in Afriko, medtem ko naj bi despotizem obvladoval Azijo in večji del Evrope.¹² Stopnja divjaštva je Carlija pravzaprav manj zanimala, ker ni verjel v "dobroto Narave" in je bil kritičen do Rousseaujevega koncepta "dobrega divjaka".¹³ V soglasju z Diderotovim prepričanjem (v kasnejših delih tega avtorja), da *optimum vitae* ni divjaštvo, temveč vmesno stanje med barbarstvom in civilizacijo, je tudi Carli tod iskal nekakšno "zlato sredino".¹⁴

12 Werner Krauss, *Zur Anthropologie des 18. Jahrhunderts. Die Frühgeschichte des Menschheit im Blickpunkt der Aufklärung*, Berlin 1978, 81.

13 Aldo Albinico, *L' America, il mondo antico e il buon governo in Gianrinaldo Carli*, v: G. Carli, *Lettere americane*, Bulzoni ed., Roma, 103.

14 Krauss, 77.

Verjel je v evolucijo vseh živih bitij vključno s človekom, vendar mu ta veriga ni bila ne preprosta, niti direktna.¹⁵ Albónico je celo zapisal, da je bil Carli večji evolucionist tudi od Buffona in mnogih drugih učenjakov tedanjega časa.¹⁶ O najstarejši zgodovini človeštva je menil, da so jo krojili zaporedni vesoljni potopi in druge naravne katastrofe, ki so povzročile tudi velike selitve prebivalstva. Zaradi vpliva nekega kometa naj bi med letoma 4600 in 4000 pr.n. št. ocean pogoltnil kopnino, imenovano Atlantida, njeni visoko kultivirani prebivalci pa naj bi naselili dele Evrope, Egipt in Ameriko. Ta Carlijev izračun se je skladal tudi z biblično kronologijo, le da je Carli namesto enega samega vesoljnega potopa zagovarjal možnost več regionalnih katastrof na različnih delih planeta. Carlijeva hiperdifuzionistična teorija je tako pojasnjevala tudi podobnosti človeških šeg in navad povsod po svetu. Lotil se je celo lingvističnih primerjav med perujskimi, mehiškimi, kitajskimi, grškimi, latinskimi in drugimi besedami, da bi dokazal njihovo sorodnost in kulturne stike med temi ljudstvi. Ker v Ameriki ni bilo znanja pridobivanja železa, pridelovanja vina in neuporabe denarja in črkovne pisave, je Carli menil, da je do prekinitve stikov med Evropo in Ameriko prišlo še pred uvedbo teh kulturnih dobrin. Dopusčal je tudi možnost migracij med Azijo in Ameriko prek Beringove ožine, kar naj bi pojasnilo nekatere podobnosti med Kitajci in Peruanci. O možnosti doseljevanja z azijskega kontinenta se je Carli lahko poučil že pri študiju Robertsonove *Ameriške zgodovine*. Vendar naj bi bilo do takšnih selitev po njegovem mnenju prišlo šele po prihodu Atlantidov v Ameriko.¹⁷

Opise indijanskih kultur, na katerih je gradil svoje znanstveno delo, je Carli našel v poročilih zgodnjih pomorsčakov, konkistadorjev, misijonarjev, kronistov in kolonialnih zgodovinarjev. Ta dela je namreč imel za verodostojnejša od kasnejših opisov, ne glede na različne okoliščine in nasprotujoče interese, ki so vplivali na njihov nastanek. Vendar je tudi te vire uporabljal selektivno in je zamočlal nekatere podatke, ki se niso vključevali v njegovo idejno zasnovo.¹⁸ Številnih knjig, ki jih je navedel Pauw, Carli ni dobil v roke, pa tudi del podatkov, ki jih je citiral v *Ameriških pismih*, je našel le v sekundarnih virih. Kot kaže, je preštudiral Garcilasove *Comentarios reales*, Ramusia, Acosta, Raynala, Baillyja in nekatere potopisce svojega obdobja. Ni pa omenil Giambattista Vica, zato je negotovo, če je njegova dela o razvoju družbenih institucij sploh poznal. V *Ameriških pismih* je zatrnil, da je "govoril z različnimi ljudmi, ki so dolgo živeli v Peruju..., med drugimi z nekim bivšim perujskim jezuitom, rojenim v Limi, ki je dolga leta živel v Cuzcu".¹⁹ To bi mogel biti Juan Pablo Viscardo y Guzman, ki ga Carli omenja tudi v enem od

15 *Opere* XII., 314.

16 Albónico, 117.

17 *Ibid.*, 119, op. 132.

18 *Ibid.*, 101.

19 *Opere* XI., 134-135.

svojih pisem Isidoru Bianchiju.²⁰ Upošteval je tudi delo izgnanega španskega jezuita Juana Ignacia Moline.²¹ Pomembno je bilo namreč, da je tudi Molina polemiziral s Pauwom. Carli si je z njim od leta 1782 dopisoval in je v *Zbranih delih* objavil njegovo pismo, v katerem mu Molina daje priznanje za to, da je dokazal neosnovanost Pauwovih tez.²²

Problem kako sintetizirati vso to množico raznorodnih in marsikdaj kontradiktornih dokumentov je bil tudi v tem, da so se v Carlijevega času komaj začeli oblikovati kriteriji razlikovanja med posameznimi indijanskimi skupinami - npr. med lovci in nabiralci brazilske obale ali otoškimi Karibi, ki so jim pripisovali kani-balizem, ter visokimi kulturami Mehike in Peruja. Drug problem je bila subjektivnost avtorjev, ki so Ameriko in ameriške domačine ocenjevali s svojimi evropskimi merili in še pri tem radi namerno pretiravali. Nekatera treznejša poročila (npr. Bartoloméja de las Casasa) so ostajala dolgo zamolčana ali le malo znana.²³

Natis Carlijeve knjige je zbudil veliko pozornost, sprožil pa je tudi kritiko izgnanega mehiškega jezuita Francisca Xavierja Clavigera (1731-87), ki je svoje pripombe navedel v dodatku k drugem delu svoje *Antične zgodovine*, ki je izšla v italijanščini leta 1780 in 1781.²⁴ Clavigero je to knjigo posvetil stari zgodovini Mehike ter naravoslovnemu in kulturološkemu opisu dežele, pri čemer je prav tako kot Carli polemiziral z idejami Buffona, Pauwa in drugih nasprotnikov. Dokazoval je npr., da so bili Azteki v času Cortesovega izkrcanja na višji kulturni stopnji kot stari Iberci ali Galci.²⁵ Glede Carlijeve knjige je Clavigero menil, da je plod prave erudicije in da ponuja bralec "resnično, čeprav nepopolno sliko mehiške kulture". Zameril pa mu je popačeno pisavo mehiških imen, ki so bila ponekod spremenjena do neprepoznavnosti. Očital mu je tudi napake pri preračunavanju azteškega kalendarja in hispanofobijo.²⁶ Slednje ni bilo nič čudnega, saj so bili številni sodasni filozofi, od Voltaira in Pauwa do Raynala usmerjeni protišpansko, takšna pa je bila tudi politika Benetk in Lombardije.²⁷

Carliju ni preostalo nič drugega kot da na diskreten način prizna svoje napake. V drugi izdaji Carlijeve knjige (1781) je urednik Isidoro Bianchi, dober Carljev prijatelj, najbrž po naročilu slednjega, dodal daljši predgovor v katerem je dal priznanje Clavigeru. Pohvalil pa je tudi Carlija, kot prvega Italijana, ki se je upal

20 Albónico, 102.

21 *Saggio sulla storia naturale del Chili*.

22 *Opere* XII., VII.-VIII.

23 Albónico, 39.

24 *Storia antica del Messico cavata da' migliori storici spagnoli*, Vol. 1-4, Cesena 1780-81.

25 Albónico, 57.

26 Charles E. Ronan S.I., *Francisco Javier Clavigero S.I., (1731-1787), figure of the mexican enlightenment: his life and works*, Bibliotheca Institutii Historici S.I., Vol. XL., Roma-Chicago (Ill.) 1977, 138-140.

27 Albónico, 106.

soočiti s številnimi slavnimi avtorji iz preteklosti in sedanjosti, ki so pisali o starih civilizacijah druge zemeljske poloble.²⁸ Carli je upošteval Clavigerove pripombe, popravil netočnosti in dodal še nove podatke. Sicer pa je to knjižno izdajo posvetil amerškemu predsedniku Benjaminu Franklinu, s katerim si je dopisoval.

Med Carlijem in Clavigerom so se tako spletli prijateljski stiki. Tako je Clavigero posvetil zadnji, 4. del svoje *Antične zgodovine* Carliju, obžaloval, da je bil sprva njegov kritik in se mu v imenu Američanov zahvalil za njegovo obrambo dostojanstva Novega sveta.²⁹ S Carlijem se je sicer še vedno razhajal glede nankanje ameriške povezave z Atlantido, čeprav obstoja tega hipotetičnega kontinenta ni zanikal. Domneval je celo, da je v daljni preteklosti med Ameriko in Afriko obstajal kopenski most, iz katerega bi se bil mogel v določenih okoliščinah izoblikovati otok. Tako se je dejansko približal Carlijevi hipotezi. Po njegovi smrti je bil Carli eden prvih, ki je prejel izvod znamenitega dela *Storia della California*, ki jo je izdal Clavigerov brat Ignacio v Benetkah leta 1789. Carli je v zahvalnem pismu 10. septembra 1790 zapisal: "Vse, kar se tiče Amerike, me zelo zanima."³⁰

Ameriška pisma so pri bralstvu doživela uspeh,³¹ prevedena pa so bila najprej v nemščino (1784-85), v francoščino (1788, 1792 - brez razdelka o Atlantidi), v španščino (1821-22) in morebiti tudi v angleščino.³² Avtorji z obeh obal Atlantika so citirali *Ameriška pisma* še več desetletij po Carlijevi smrti. Izvod te knjige sta imela v svoji lasti Thomas Jefferson in Talleyrand, citirali pa so jo med drugimi Chateaubriand, Giacomo Leopardi, Alexander von Humboldt in William H. Prescott (*v History of the conquest of Mexico*, 1843).³³

Kot je pokazal že Aldo Albónico v spremni besedi k Carlijevim *Ameriškim pismom*, se je Carli nagibal h kulturnemu relativizmu Montaignovega tipa, čeprav tega francoskega filozofa ni neposredno citiral. Montaignov vpliv pa je mogoče prepoznati prek posredovanja drugih avtorjev, ki jih je Carli poznal in upošteval. Montaigne je kritiziral evropski občutek superiornosti nad Indijanci, rekoč, da je pragozd ustreznejše bivalno okolje, ker je pač del narave, nepokvarjen od zahodne hipokrizije in izumetničenosti. Montaignovi polemični odzivi niso bili toliko protievropski, kot protišpanski; kar pa zadeva Carlija je - kot kaže - v svoji fascinaciji z inkovsko in azteško kulturo napravil še korak dlje od samega Montaigna. Ni si le prizadeval razumeti pripadnike drugih ras in kultur, temveč jih je postavljaj za vzor Evropejcem. Kot pristaš monogenetskega razvoja je sicer pristajal na načelno ena-

28 Ibid., 11 in op. 1.

29 Vol. 4, 1781, 3-4.

30 Ronan, 298-299.

31 Prim. Albónico, 93-95.

32 *Briefve über Amerika, Gera 1784-85; Lettres américaines... par M. le comte J.R. Carli... avec des observations et additions du Traducteur*, Vol. 1-2, Boston (= Paris) 1788, ponatis 1792; *Cartas Americanas*, Mexico 1821-22.

33 Albónico, 95-96.

*Gian Rinaldo Carli, risba s svinčnikom iz mladostnega obdobja
(Pokrajinski muzej Koper - dalje PMK).*

kost ras, vendar se je po njegovem evropska kultura že preveč oddaljila od naravnih idealov svobode in enakosti.

Carli je zagotavljal, da mehiški Indijanci niso bili večji barbari od španskih konkistadorjev; če je veljal Cortes za junaka, pa naj bi bili to tudi Azteki, ki so se mu hrabro upirali. Ameriška ljudstva po Carliju niso potrebovala evropske kolonizacije in kulture, pač pa se je Evropa obogatila z njihovimi dobrinami, ki jim jih je nasilno odvzela. Tako je prišla na Zahod koruza, ki je bila Carliju "pravi zaklad", in številne druge koristne rastline. V obrambi Amerike je bil Carli pripravljen priznati celo tobaku, da je "v nekaterih primerih blagodejen za zdravje".³⁴ Tako kot Clavigero pa je tudi Carli zanikal možnost, da bi "francoska bolezen" (sifilis) prišla v Evropo iz Novega sveta.

K ameriški tematiki se je Carli vrnil še v razpravi *Della scoperta dell' America*. V njej se je odzval na dokazovanje nekega Louisa Guillaumea (ali Lewisa Williama) Otta v *American Philosophical Society Transaction* (1786), da Amerike ni odkril Kolumb temveč nemški pomorščak Martin Behaim.³⁵ Ta naj bi bil po Ottovi razlagi leta 1484 ali 1485 najprej pluš do afriške obale Konga in nato prek Atlantika do Brazilije in Magellanove ožine. Njegovo odkritje Novega kontinenta naj bi pozneje izkoristila Kolumb in Magellan. V kritični analizi, ki jo je Carli objavil v Milanu leta 1792 in jo dve leti kasneje uvrstil v 19. zvezek svojih *Zbranih del*, je dokazal nevzdržnost Ottovih trditvev.³⁶ Problematika je bila našemu Koprčanu seveda blizu, saj je o zgodnjih plovbah v Ameriko pisal že v svojih *Ameriških pismih*.³⁷ Močno pa se je oprl tudi na objave svojega sodobnika, nemškega učenjaka Christopha Gottlieba von Murra, ki je na nemških tleh pregledal in preveril Behaimovo ostalino, med drugim tudi njegov znameniti globus v Nürnbergu, na katerem naj bi bile vrisane konture Amerike, in ugotovil, da gre pri zgodbi o Behaimovih odkritjih le za enega od mnogih fantazmov, ki so se o Novem svetu širili po Evropi. Po Murrovih podatkih je Carli tudi dognal genezo zgodbe o domnevnih Behaimovih geografskih zaslugah, ki sega vse od kronike Hartmanna Schedla s konca 15. stoletja (*Liber Chronicarum*, 1493). Proti Behaimovi vlogi pri odkritju Amerike govori med drugim tudi dejstvo, ki ga je navedel že Murr, da ga

34 Ibid., 106.

35 M. Otto, *Memoir on the Discovery of America / Mémoire sur la découverte de l'Amérique*, *The American Philosophical Society Transaction*, Old Series, Vol. 2, Philadelphia 1786, 263-284.

36 *Della scoperta dell'America*. Lettera del Sig. Commendatore Don Gianrinaldo Conte Carli al Sig. Ab. Domenico Testa in risposta alla lettera di M. Otto intorno a tale argomento stampata nel Volume II. delle Transazioni della Società Filosofica di Filadelfia, Milano 24. febbraio 1792, v: *Opuscoli scelti sulla scienze e sulle arti, tratti dagli Atti delle Accademie...*, t. 15, Milano 1792, 73-97; Sulla scoperta dell'America ossia confutazione della dissertazione di M. Otto, v: *Opere* XIX, 239-317.

37 *Opere* XIII, 176-205. Podrobneje o tem: Aldo Albónico, Behaim contro Colombo. Una polemica settecentesca tra Filadelfia e Milano, *Quaderni istriani* 5-6 (1991), 71-84.

španski in portugalski kronisti v njegovem času skorajda niso omenjali. V nasprotju z Murrom pa Carli ni bil pripravljen priznati niti Behaimove udeležbe pri pomorski ekspediciji v Kongo.

Svoje nazore o drugih kulturah, družbi in državi, je Carli na bolj ali manj posreden način izpovedal v različnih spisih, na sam začetek tega antropološkega opusa pa sodi njegova pesnitev *Andropologia, ossia della società e della felicità*. Zasnoval jo je že leta 1748, dokončal 1763, prvič pa je bila natisnjena šele leta 1787 v 16. zvezku njegovih *Zbranih del*.³⁸ Predgovor je bil datiran 1. avgusta 1786 v Milanu. V tej pesnitvi, ki jo je razdelil na tri speve, je Carli načel vprašanje, ki ga je zapostovalo vse življenje: kako najti sistem najboljše vladavine in pot do splošnega blagostanja. Opisal je najzgodnejše obdobje družbe, ko se je ravnala še po zakonih Narave, pojav človekovih stremeljenj, ki so pripeljala do uveljavitve vladavine, ter način, kako je človek lahko srečen tudi sredi pokvarjene družbe. Torej je v *Andropologiji* mogoče prepoznati nekatere temeljne sestavine Carlijeve dozorele misli, npr. zahtevo, da se pravni zakoni prilagodijo potrebam "naravne družbe" in zanikanje voluntarističnih razlag pri rekonstrukciji pogodbenih modelov. Iz tega sledi tudi Carlijevo razumevanje suverenosti, ki brani družbo pred surovim despotizmom in zagovarja razsvetljeni despotizem kot temeljni kamen uspešne politične zgradbe.

Na zasnovi Carlijeve *Andropologije* so po vsej verjetnosti vplivala filozofska dela padovanca Antonia Contija, ki ga je Carli tudi omenil v predgovoru k tej pesnitvi.³⁹ Zato je mogoče tvegati hipotezo, da je Carli prišel prvič v stik z nemškim pravnim naturalizmom (Gottfried Wilhelm Leibniz, Christian Wolff) prav prek Contijevih spisov. Tudi Conti je namreč zagovarjal ideal svobode nasproti despotizmu, bil pa je tudi posrednik med beneško ter nemško in francosko znanostjo.⁴⁰ Mogoče in celo verjetno je, da je Carli med študentskim padovanskim obdobjem obiskoval Contija.

V spisu *Nuovo metodo per le scuole pubbliche* je Carli priporočal Wolffova dela o politični ekonomiji.⁴¹ Nasploh so ga zanimale t.i.m. kameralne znanosti in znotraj teh javna ekonomija (*pubblica economia, economia civile*). Ta je po njegovem mnenju vsebovala velik del tistega, kar predstavlja "občo srečo" (*pubblica felicità*), čemur bi mogoče bolj ustrezal izraz "splošna blaginja" ali "obča dobrobit", torej poljedelstvo, manufakturna proizvodnja, trgovina in denarništvo. Osnova te znanosti pa po njem ni bila le v pravni regulaciji in odredbah o carinah, mezdah in financah, temveč tudi v raziskavah ekonomskih razmer in navad pri posameznih

38 *Opere* XVI., 274-331.

39 Iz omembe je razvidno, da je Carli poznal Contijevo delo *Globo di Venere*, ki je izšlo leta 1739 v Benetkah v prvem zvezku Contijevih *Prose e poesie*.

40 G. Gronda, Conti, Antonio, v: *Dizionario biografico degli Italiani*, Vol. 28, Roma 1983, 352-359.

41 Antonio Trampus, *Riforme politiche e "pubblica felicità" negli scritti di Carli sul problema dell'educazione*, *Quaderni istriani* 5-6 (1991), 30.

ljudstvih. V tej točki pa se Carlijev interes za ekonomska vprašanja spet povezuje z njegovim širšim zanimanjem za antropološko problematiko človeka in človeštva.

Zanimivo vprašanje, ki bi ga kazalo natančneje preučiti, je morebitni vpliv slovenskega filozofa Jakoba Štelina na izoblikovanje Carlijevih nazorov. Štelin (italijansko: Jacopo Stellini, 1688-1770) je bil v času Carlijevega študija na univerzi v Padovi tam profesor moralne filozofije (od leta 1739 pa vse do smrti).⁴² Carli je zelo verjetno poznal njegovo *Razpravo o nastanku in razvoju morale* (*Specimen de ortu et progressu Morum*, Benetke 1740), delita pa si tudi soglasje o nekaterih bistvenih problemih. Štelin je namreč obsojal protirazumno in s tem protinaravno moralo, ki se je udomačila zaradi odmika od temeljnih življenjskih potreb. Ta degenerirana morala po Štelinu temelji na čezmerni pohlepnosti po dobrinah. Ideal mu je bila prvotna družba, živeča v enotnosti in slogi.⁴³ Ko beremo odlomke iz Štelinove *Razprave*, je skoraj tako, kot če bi poslušali Carlija: "V zlati dobi (in to je ravno njena največja odlika) so vsi živeli v popolni enakosti, ker ni bilo priložnosti... zaradi katere bi lahko človek spodrival drugega človeka. Pravijo, da je tedaj bivala na svetu pravica, ker zaradi pomanjkanja stvari in mirovanja poželenj in apetitov ni bilo razloga za žalitve; vsi so živeli svobodno in brezskrbno, ker ni moglo biti hvalisanja zaradi boljšega položaja, ki bi izzivalo nasprotja in spore med ljudmi; za spore pa tudi ni bilo potrebe: ustom je bila najdražja hrana, ki jo je dajala neobdelana in divja zemlja... Prav gotovo je bilo slabo hranjeno telo bolj trdno in močno in prav gotovo je bil duh, ki ga ni pomirjalo kultiviranje in učenje, nemiren in neukrotljiv."⁴⁴ Štelin je pri tem opozoril, da vročekrven duh, ki ga pravočasno ne omilita skromaost in olika, kmalu preseže pravo mero in pokaže svoje nezdrave in nasilne vzgibe. V tem je tudi tista "zlata sredina", ki je Carlijev ideal umeščala med divjaštvo in civilizacijo, torej v družbeno sfero barbarstva. O evropski omiki sta imela slabo mnenje tako Carli kot Štelin: sednji je razočarano zapisal: "Nasilje, ki je bilo zajelo svet, pa mu je že docela zavladelo, še preden je bil izdelan recept za enakost, na katerega bi se bilo moč nasloniti."⁴⁵

Če se sklicujemo na geografski princip, torej na sedanji obseg slovenskega državnega ozemlja, lahko ugotovimo, da je bil Gian Rinaldo Carli naš prvi amerikanist, ki se je s kulturo prebivalcev Nove celine ukvarjal iz čisto posvetnih interesov. Pred njim so o Ameriki in tamkajšnjih prebivalcih poročali le nekateri slovenski misijonarji.⁴⁶ Carli je bil obenem tudi eden prvih kabinetnih znanstvenikov, ki se je pri nas intenzivno posvečal filozofiji morale, politiki in ekonomiji. To ga je

42 Ivan Urbančič, *Poglavne ideje slovenskih filozofov med sholastiko in neosholastiko*, Filozofska knjižnica 10, Ljubljana 1971, 48.

43 Ibid., 49.

44 Ibid., 56.

45 Ibid., 57.

46 Zmago Šmitek, *Klic daljnih svetov. Slovenci in neevropske kulture*, Ljubljana 1986, 119-129.

približalo "znanosti o Človeku", ki jo je tudi sam izrecno poimenoval *andropologia*. S Carlujem se ta termin, kolikor nam je doslej znano, tudi prvič pojavi v zgodovini naše znanosti (v tisku leta 1787, v konceptu pa verjetno že 1748 !), torej daleč pred konkurenčnima terminoma *etnologija* in *etnografija*.⁴⁷

Antropologijo so v 18. stoletju običajno uvrščali v okvir filozofije ali "filozofske in politične zgodovine" (*histoire philosophique et politique*). V tem smislu je izraz *andropologia* razumel tudi Carli, pomembno pa je, da ga je tudi izrecno omenil. Njegov interes je segal zelo široko, res pa je, da je bila široko koncipirana tudi antropologija, saj je je na prelomu 18. stoletja še vedno združevala "eksperimentalni del" (t.j. zgodovinsopisna in potopisna poročila, biografije), "ideologijo" (analizo intelektualnih sposobnosti), špekulativni moralni nauk ali analizo čutov in uporabni moralni nauk h kateremu je sodila tudi politična ekonomija, pravo itd. Kot ugotavlja Sergio Moravia v svoji knjigi o antropologiji in filozofiji v dobi razsvetljenstva, se je beseda antropologija v izčiščenem in sodobnem pomenu besede pojavila leta 1778 v Franciji in se konec 18. stoletja uveljavila v delih, kot je npr. Cabanisovo *Rapports du physique et du moral de l'homme*.⁴⁸ Vendar to ne pomeni, da se Carli ni intenzivno ukvarjal z vrsto vprašanj, ki bi jih tudi danes uvrstili v klasični antropološki repertoar: s fizično podobo Indijancev, s hipotezo o skupnem izvoru civilizacij, z razvojnimi in degeneracijskimi klasifikacijami, z difuzionističnimi teorijami o globalnem širjenju ras in kultur, z "naravo", moralnimi normami in upravnim sistemom Indijancev, s pojavom zgodnjih držav na ameriških tleh, z značilnostmi indijanskih šeg in navad in njihovimi vzporednicami pri drugih ljudstvih. Trdili bi lahko celo, da je antropologija podedovala iz prejšnjih stoletij tri ideje, ki so še danes osnovne: doktrino difuzije, vplivov okolja in kulturnih sprememb. Vse tri je poznal že tudi Carli, kasnejši antropologi pa so jim dodali le še obilje novih ponazoritev (ne dokazov !) iz zgodovinske ali sodobne kulturne zakladnice.⁴⁹

Carljev antropološki interes je bil plod obdobja razsvetljenstva in je kljub svoji kvalitativni odličnosti ostajal v mejah konvencij. Carli je bil briljanten eklektik, ki je, tako kot številni drugi antropologi in filozofi tedanjega časa, pojmoval "naravni princip" za izziv in alternativo zahodni civilizaciji. Tako kot Voltaire, ki je imel Inke za najbolj civilizirano in obrtniško najsposobnejše ljudstvo Novega sveta, se je tudi Carli navduševal nad visoko kulturo starih Peruancev. Pri tem je bil včasih premalo kritičen. Tako si npr. ni zastavil vprašanja, zakaj so predkolumbovske civilizacije ostajale sorazmerno pasivne pri uvajanju tehničnih izboljšav in tudi

47 Zmago Šmitek - Božidar Jezernik, Antropološka tradicija na Slovenskem, *Etnolog* 2/2 (LIII, 1992), 259-266; Zmago Šmitek, Slovenski pogledi iz 18. in 19. stoletja na kulturni razvoj človeštva, *Traditiones* 15 (1986), 5-18.

48 Moravia, 64.

49 Hodgen, 482.

glede splošnega širjenja kulturnega obzorja.⁵⁰ V *Ameriških pismih* je tematiko razdrobil s tem, ko je načeta vprašanja opuščal in se kasneje spet vračal k njim.⁵¹ Izogibal se je podrobnejšim primerjavam in obsirnejšim razmišljanjem o svetovnih verstvih, najbrž tudi zaradi cerkvene cenzure, ki bi lahko onemogočila natis njegovih del. Zanimivo je tudi, da se je izognil razpravi o jezuitskih naselbinah v Paragvaju, ki so bile prototip egalitarne in razsvetljene ureditve, za kakršno se je zavzemal. Tudi pri tem je morebiti šlo za njegovo politično opreznost v občutljivem času pred ukinitvijo jezuitskega reda in po njej.

Kritični racionalizem in izrazita politična in etična motivacija uvrščajo Carlija ob bok pomembnemu slovenskemu razsvetljencu Antonu Tomažu Linhartu. Čeprav sta Carli in Linhart črpala svojo intelektualno stimulacijo pri različnih virih - Carli v Padovi in Milanu in Linhart na Dunaju - vendar ne gre prezreti, da sta bila oba izobrazena v t.i.m. "kameralnih znanostih", da sta živela v okvirih Habsburške monarhije in da sta bila oba dokaj dobro seznanjena s francosko in nemško humanistiko in družboslovjem svojega časa. Obema sta bili družbeni stopnji divjaštva in barbarstva pomembni za razjasnitev prvotne zgodovine in delno tudi sočasnega položaja evropskega človeka. Linhart je skušal razsvetliti najzgodnejša stoletja slovenske kulture predvsem z *antropološkim* instrumentarijem. Zato je zgodovino Slovencev v predkrščanskem obdobju izpeljal iz univerzalne teorije o kulturi, veljavne za vse človeštvo. Šlo je za idejo napredka, po kateri so vse družbe, nekatere hitreje in druge počasneje, potovale od divjaštva prek barbarstva do civilizacije. Vsako od teh stopenj je Linhart - tako kot Carli - povezoval z določenimi oblikami ekonomije in družbene organizacije. Zato je v tretjem razdelku svojega *Poskusa zgodovine Kranjske*, z naslovom *Premišljevanje o življenju starih Slovanov na Kranjskem* pisal o tem, da so davni slovenski predniki sprva živeli v "nebogljenem razvojnem stanju", se hranili z zelišči, koreninami in želodom, se ukvarjali tudi z lovom, se oblačili v neobdelane kože in poznali le surovo in neizoblikovano petje, podobno glasbi divjakov. Kasneje so se "naučili krotiti živali", nekateri pa so bili že "mirni poljedelci", kar je ustrezalo stopnjama barbarstva in civilizacije.⁵² Takšna podoba je bila zelo blizu tisti, ki je po Voltairovem prepričanju veljala za tedanje domorodce Brazilije.⁵³

Linhart je, podobno kot Carli, verjel v selitve ljudstev iz neke pradomovine, saj je omenil, da so prebivalci ob obalah Jadranskega morja prišli na to ozemlje po daljših selitvah in ne "neposredno iz dežele, v kateri dopuščata zgodovina in razo-

50 Albónico, 120.

51 Ibid., 98.

52 Anton Linhart, *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije* 1-2, Ljubljana 1981, 276-285 pass.

53 Krauss, 69.

detje skupno zibel človeštva"⁵⁴ Glede možnosti vesoljnega potopa je bil precej bolj zadržan kot Carli in je zapisal, da "če je narava nekoč dejansko izvršila to delo, se je to vsekakor zgodilo v obdobju, o katerem nimamo nobenih vesti in ki ni o obstoju ljudi na zemeljski skorji pustilo nobenih sledov, z eno besedo, ki za zgodovinarje ne obstaja".⁵⁵ Tudi Linhart je poznal lingvistično metodo ugotavljanja kulturne sorodnosti davnih ljudstev, vendar z njo ni segel tako široko kot Carli, temveč se je omejil le na primerjave jezikovnih podobnosti med Slovani, Nemci, Latinci in Grki. Sklepal je, da so v določenem času živeli povezani in pripadali "istemu deblu". Medtem ko se je Linhart namenil spremljati "pot človeštva v tem malem delu Evrope", se je Carli loteval tega v skoraj planetarnih razsežnostih. Oba sta bila prepričana, da je kulturni razvoj povezan z zakonitostmi, ki vladajo v Naravi, ali - po Linhartu - z njenimi "mnogoterimi učinki".

Carlijevo delo bi bilo zanimivo primerjati tudi s sočasno dejavnostjo hrvaškega filozofa Rudjerja Boškovića, ki mu je pesniški navdih postala Severna Amerika, seveda v zvezi z vprašanji o svobodni in pravični družbeni ureditvi. Tudi Bošković je bil - tako kot Carli - filozof človekove osvoboditve.

Carlijevo antropološko delovanje sodi v obdobje iskanja in preizkušanja različnih pristopov in metod o preučevanju Človeka. V njegovem času je bilo vplivno mnenje, da opazovanje in analiziranje človekove narave v vsej svoji kompleksnosti ne more biti prepuščeno strokovnjakom ene same specializacije. Z njegovo smrtjo pred dvesto leti se je izživela tudi neka kulturna epoha. Na prelomu 18. stoletja je namreč prevladala intelektualna klima, ki je zahtevala kritično oceno in prevrednotenje dotodanjih dosežkov v humanistiki in družboslovju. Antropologi "nove smeri", kot npr. Volney, so z neodobravanjem gledali na kabinetne učenjake, med katere je sodil tudi Carli, in na njihova teoretično-abstraktna, pogosto pa kar imaginarna sklepanja o kulturnih karakteristikah človeštva. Pri tem ni šlo toliko za zanikanje *pozitivne* note v razsvetljenski misli, temveč za metodologijo in odnos do stvarnosti. Kot reakcija na francosko revolucijo je trend zgodovinopisja, antropologije in etnologije krenil v smeri priznavanja rasnih razlik med ljudstvi, torej rasiističnih teorij.⁵⁶ S Heglom in idejo o "svetovnem duhu", ki naj bi usmerjal zgodovino po vnaprej določeni poti, je razsvetljenski evolucionizem preživel globoko v 19. stoletje.⁵⁷ Pokazale pa so se tudi možnosti preučevanja Človeka z naravoslovnimi in eksperimentalnimi metodami. Hkrati se je zastavila dilema o smotrnosti povezave med filozofijo in naravoslovjem, torej tudi med filozofijo in antropologijo kot vedo o človeku. Namesto intuitivnega razmišljanja se je uveljav-

54 Linhart, 13.

55 Ibid., 55.

56 Marvin Harris, *The Rise of Anthropological Theory*, 2. izd., London 1972, 80.

57 Ibid., 67.

ljalo opazovanje z udeležbo (etnografski pristop), s tem pa so bili dani tudi pogoji za samostojen razvoj antropologije in etnologije kot znanosti.

RIASSUNTO

L'opera del polihistore capodistriano Gian Rinaldo Carli comprende tra l'altro anche un vasto lavoro di carattere antropologico: le Lettere americane. Furono pubblicate per la prima volta nel 1780 e videro diverse ristampe e traduzioni in edizioni completate. In questo epistolario, Carli affronta l'antica cultura americana parlando con entusiasmo soprattutto dei risultati conseguiti dagli Incas e dagli Aztechi. In contrasto con le teorie di Buffon e di De Pauw sull'inferiorità razziale e culturale degli amerindi, disserta su complesse questioni quali l'influenza dell'ambiente naturale, i cambiamenti culturali, le migrazioni e la diffusione degli elementi culturali. Le sue idee su di un ritorno all'ordinamento sociale "naturale", ad una regolata economia di uguaglianza e ad un dispotismo filantropico erano già evidenti nel suo poemetto filosofico Antropologia, ossia della società e della felicità. Per la vastità dei temi trattati e la loro rigorosità scientifica, le Lettere americane costituiscono un'importante opera antropologica anche in ambito internazionale. L'approccio e il metodo del Carli vengono comparati con i lavori di due illuministi sloveni, il filosofo Jakob Štelini (Jacopo Stellini) e lo storiografo Anton Tomaž Linhart.